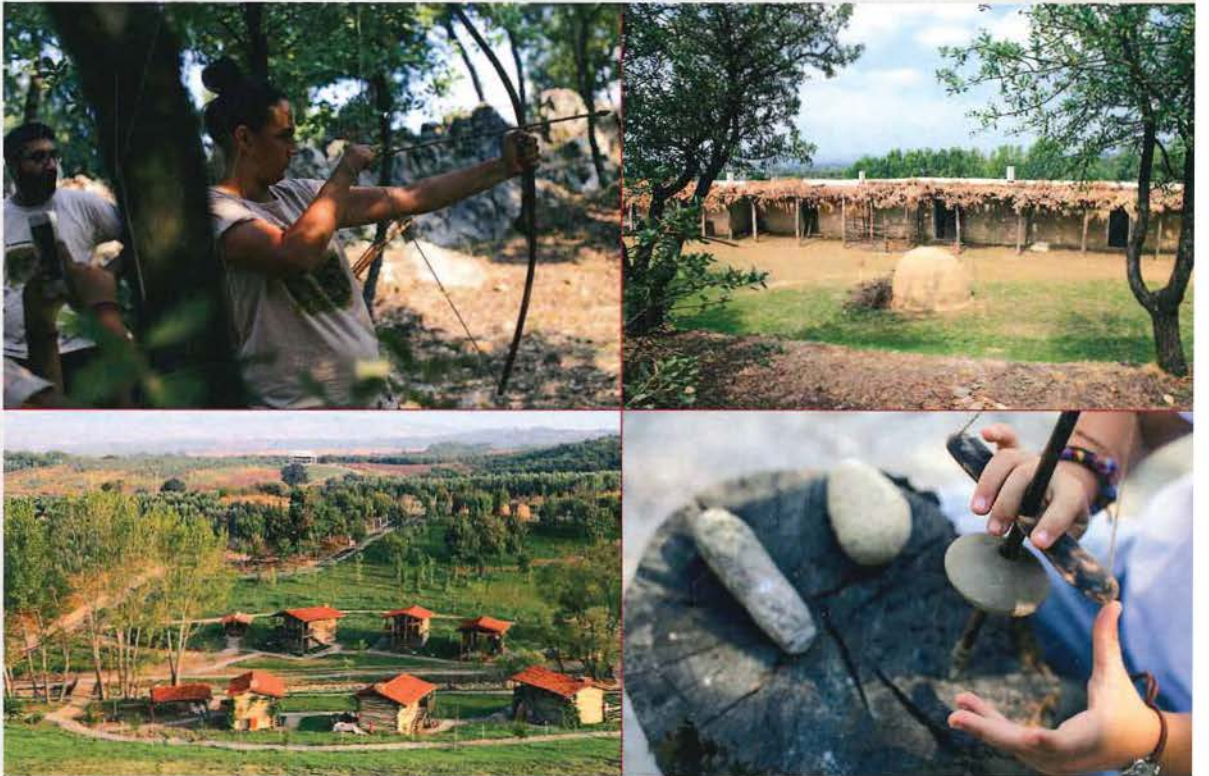

Journal of Archaeology & Art

Arkeoloji ve Sanat

150: Eylül–Aralık 2015

AKTOPRAKLIK AÇIKHAVA MÜZESİ

ISSN 1300–4514

1862 Rumelihisarı Bölge Haritası Işığında Şehitlik Dergâhı ve Şehitlik Kabristanı

Ahmet Emre Polat

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırmacısı

IN THE LIGHT OF RUMELİHISARI AREA MAP DATED 1862 RUMELİHISARI ŞEHİTLİK TEKKE AND RUMELİHISARI MARTYRDOM CEMETERY

Abstract

During the building of Rumelihisarı Fortress Ottoman soldiers who fell down due to a Byzantine raid were buried in Rumelihisarı Şehitlik Kabristanı which is the first martyrdom cemetery relating to the conquest of Istanbul in 1452-1453. In recently emerged five berat's from the periods of five different Ottoman sultans it was recorded that the founder of Şehitlik Dergâhı, a Bayrami and subsequently Bektashi tekke, next to Şehitlik Kabristanı was Seyyid Bedreddin Efendi who was a dervish and vicegerent of Saint Hadji Bayram. 1862 Rumelihisarı Area Map which is first time published here is a property map made most likely for the official transactions during getting the permission to build Robert College buildings on the plots which were sold to missionary Cyrus Hamlin by Ahmed Vefik Pasha. The transmission of land properties of Şehitlik Dergâhı and Şehitlik Kabristanı from 1862 up to the present day was studied in the light of 1862 Map and the Title Deed dated 1927 which is published here also for the first time.

Keywords: 1862 Rumelihisarı Area Map, Rumelihisarı Şehitlik Kabristanı (Rumelihisarı Martyrdom Cemetery, also known as Nafi Baba Cemetery), Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı (Rumelihisarı Şehitlik Tekke, also known as Nafi Baba Tekke), Bayrami tekke, Bektashi, tekke, Robert College, Ahmed Vefik Pasha, missionary Cyrus Hamlin, Boğaziçi University.

Öz

Rumelihisarı Kalesi yapımı süresinde bir Bizans baskınında şehit düşen Osmanlı askerleri Rumelihisarı Fetih Şehitliği Kabristanı'na defnedilmiştir. İstanbul'un fethi sırasındaki ilk fetih şehitliği olan Rumelihisarı Şehitlik Kabristanı'nın yanında bir Bayrami tekkesi olarak kurulan ve daha sonraları Bektaşî tekkesi olan Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı'nın banisinin Hacı Bayramı Veli'nin dervişi ve halifesi Seyyid Bedreddin Efendi olduğu, yakın bir zaman önce ortaya çıkan beş padişah devrine ait beş ayrı beratte kayıtlıdır. Burada ilk defa yayımlanan 1862 Rumelihisarı Bölge Haritası'nın, Ahmet Vefik Paşa'nın misyoner Cyrus Hamlin'e sattığı bölgedeki üç arazisinin üzerine kurulan Robert College'in yapım onayı alınmak için resmi işlemlerde kullanılmak üzere yaptırılmış bir mülkiyet haritası olduğu anlaşılmaktadır. Şehitlik Dergâhı ve Şehitlik Kabristanı'na ait alanların 1862'den günümüze kadarki mülkiyet değişiminin serencamı, söz konusu harita ve yine ilk defa burada yayımlanan 1927 Tapu Senedi ışığında incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: 1862 Rumelihisarı Bölge Haritası, Rumelihisarı Fetih Şehitliği Kabristanı (Nafi Baba Mezarlığı), Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı (Nafi Baba Tekkesi), Bayrami Tekkesi, Bektaşî Tekkesi, Robert College, Ahmed Vefik Paşa, Misyoner Cyrus Hamlin, Boğaziçi Üniversitesi.

İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında Bebek sahilinin hemen üst kısmında yükselen ve Rumeli Hisarı'nı da içine alan tepelik alan, hem tarihteki önemi hem de içinde barındırmış olduğu tarihi, milli ve dini unsurlar nedeniyle geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüz araştırmaları açısından da ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar, tepenin üstünde yer alan ve 20. yüzyılda "Nafi Baba Tekkesi" olarak tanınan "Şehitlik Dergâhı" ile yanındaki İstanbul'un Avrupa yakasındaki ilk Müslüman Türk şehitliğini barındıran ve "Nafi Baba Mezarlığı" olarak tanınan "Şehitlik Kabristanı" üzerinde yoğunlaşmıştır. Son birkaç yılda yayımlanan Fahri Maden, Haluk Dursun-Sabri Küçükaşçı, Burak Çetintaş, İbrahim Ethem Gören ve Hilal Kazan gibi pek çok araştırmacının çalışmaları, değişik açılardan bölgenin tarihi önemini irdelemektedir (Maden 2013; Çetintaş 2014; Dursun ve Küçükaşçı 2014; Gören 2015; Kazan 2015).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Hrt.703 numaralı tasnif kayıtlı harita da Osmanlı son döneminde Rumelihisarı bölgesinin durumu hakkında aydınlatıcı bir kaynak niteliği taşımaktadır. El çizimi, renkli, mühürlü (okunamıyor), 121x181 cm boyutlarında ve ölçekli¹ olan bu harita, daha çok bir mülkiyet haritası olup, Rumeli Hisarı'ndan Şehitlik Kabristanı'na kadar bölgeyi ayrıntılı olarak göstermektedir. Harita içinde ismi geçen alanlar şunlardır: Şehitlik Kabristanı, Şehitlik Dergâhı, Dergâhın Bağı, Harman Mahalli, Namazgâh, Dergâhın Bağı, Kasır, Dergâh-ı mezkûrun arazisi, Abid Molla Merhumun Arazisi, Ahmed Vefik Efendi Hazretlerinin Tarlası, Kimesne Uhdesinde Olmayan Hâlî Mahal, Abid Molla Merhumun Tarlası, Raşid Bey Arazisi, Arifi Beyefendi Hazretlerinin Dağı, Dergâh-ı Mezkûrun Tarlası, Ahmed Vefik Efendi Hazretlerinin Amerikalılara Furuht Eylediği Arazisi, Ahmed Vefik Efendi Hazretlerinin arazisi, Şeyh Nuri Efendi Arazisi, Bu dahi Bağı, Meydan Mahallesi, Ağa Bostanı, Kayalar Kabristanı, Rumeli Hisarı Kalesi.

Haritada gösterilen Ahmed Vefik Paşa'nın Amerikalılara satmış olduğu arazi, bugünkü Boğaziçi Üniversitesi alanı içindedir. Ahmet Vefik Paşa'nın misyoner Cyrus Hamlin'e Robert College binasının yapılması için haritada bulunan üç arazisinden ilkini sattığı (ama diğer iki arazisini henüz satmadığı) tarih olan 1862 yılında ya da hemen sonrasında haritanın yapıldığını tahmin etmek mümkündür (Washburn² 2011: 7-10). Robert College'in yapılması için padişah onayının alındığı tarih olan 1868 yılının Vefik Ahmet Paşa'nın diğer iki arazisini satmış olabileceği en geç tarih olabileceği düşünülürse, haritanın 1862-1868 yılları arasındaki bir tarihte yapılmış olduğunu çıkartabiliriz. Haritanın, Robert College onayının alınması sürecindeki resmi işlemlerde kullanmak üzere yaptırılmış olması yüksek bir olasılıktır.

Harita mülkiyet açısından incelendiğinde, 19. yüzyılın geç orta döneminde Rumelihisarı bölgesinin en önemli alanlarından birinin Şehitlik Dergâhı ve Şehitlik Kabristanı'nın bulunduğu alan olduğu ortaya çıkmaktadır. Haritanın sağ üst köşesinde "Şehitlik Kabristanı" olarak yazılan alan, Boğaziçi Üniversitesi kampüsü içindeki 39 ada 1 parselde bulunan Şehitlik Dergâhı'ndan hemen sonra başlamakta ve yine kampüs içindeki bugünkü 39 ada 17 parseli içine alarak harita dışına kuzeye ve batıya doğru uzanmaktadır. Haritada Şehitlik Dergâhı'nın güneyinde "Namazgah" olarak gösterilen yer, Boğaziçi Üniversitesi kampüsü içindeki bugünkü 39 ada 1 parseldeki helikopter pistinin bulunduğu alandadır.

Haritada "Şehitlik Dergâhı"nın çok yakınında bulunan iki ayrı binadan biri olan güneyinde yer alan büyük binanın "Şeyh Evi" olması gerekir. 1764 tarihli Şeyh Ali

Baba Vakfı Vakfiyesi'ndeki (VGMA, Defter nr. 627, s.44-45) "...ve fevkânî kebîr köşk ve tahtânî sağır köşk ve sağır oda ve iki kenef ve müştemilât-ı sa'ireyi hâvî Bektaşî zâviyesi" ibaresinden (Maden 2013: 207), haritada Şehitlik Dergâhı'nın çok yakınında gösterilen iki binanın "fevkânî kebîr köşk" (fevkani büyük köşk) ve "tahtânî sağır köşk" (ahşap küçük köşk) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Sultan Abdülmecid tuğralı 5 Mart 1845 (25 Safer 1261) tarihli beratte³, "... (tekye)nin ittisalinde kâin münhedim olunmamış beş odalı bir bâb hâne"den bahsedilmektedir.

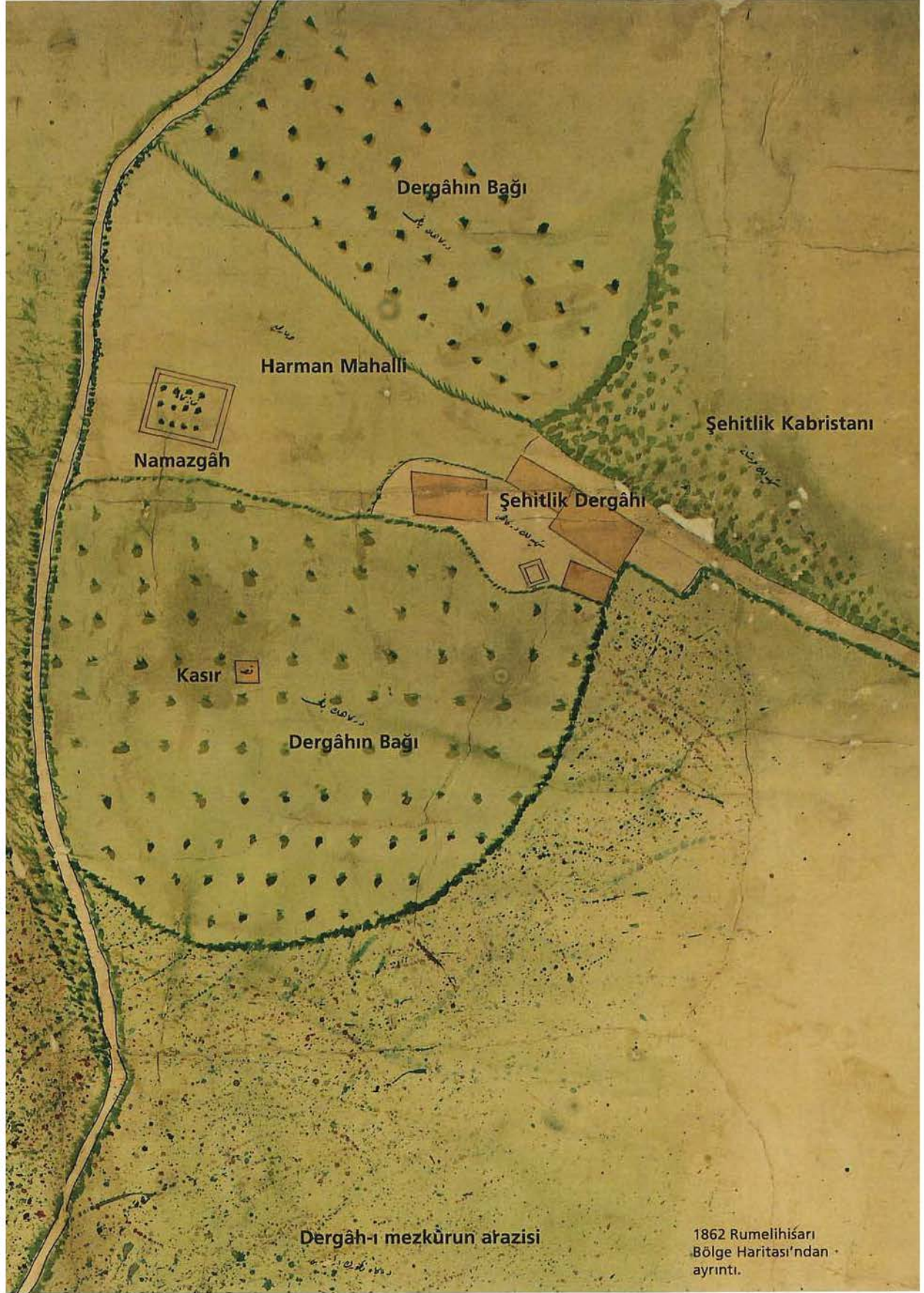
Yine haritada 2 adet "Dergâhın Bağı", "Dergâh-ı Mezkurun Arazisi" ve "Dergâh-ı Mezkurun Tarlası" görünmektedir. Sultan Abdülmecid tuğralı 5 Mart 1845 (25 Safer 1261) tarihli beratte bahsedilen 18 Aralık 1839 (11 Şevval 1255) tarihli "mülkname-i hümâyûn"la verilen "seksen sekiz dönüm bağ ve tarla"nın, haritada gösterilen bu dört alanı içerdiği anlaşılmaktadır. Bu alanlar, bugünkü 39 ada 1 parsel ile 39 ada 2 parselin büyük kısmını kaplamaktadır. Doğu tarafındaki "Dergâhın Bağı"nın içinde "Kasır" olarak geçen küçük bir bina bulunmaktadır.

Şehitlik Dergâhı'nın cumhuriyetin ilk yıllarındaki durumunu aydınlatmak üzere, aşağıda Latin harflerine aktarımı sunulan ve ilk defa burada yayımlanan tapu senedi, Şehitlik Dergâhı postnişini Mahmud Baba'nın kızı (ve Nafi Baba'nın ablası) Fatma Ferhunde hanımın kızı Cazibe hanım adına 16 Nisan 1927 tarihinde düzenlenmiştir:

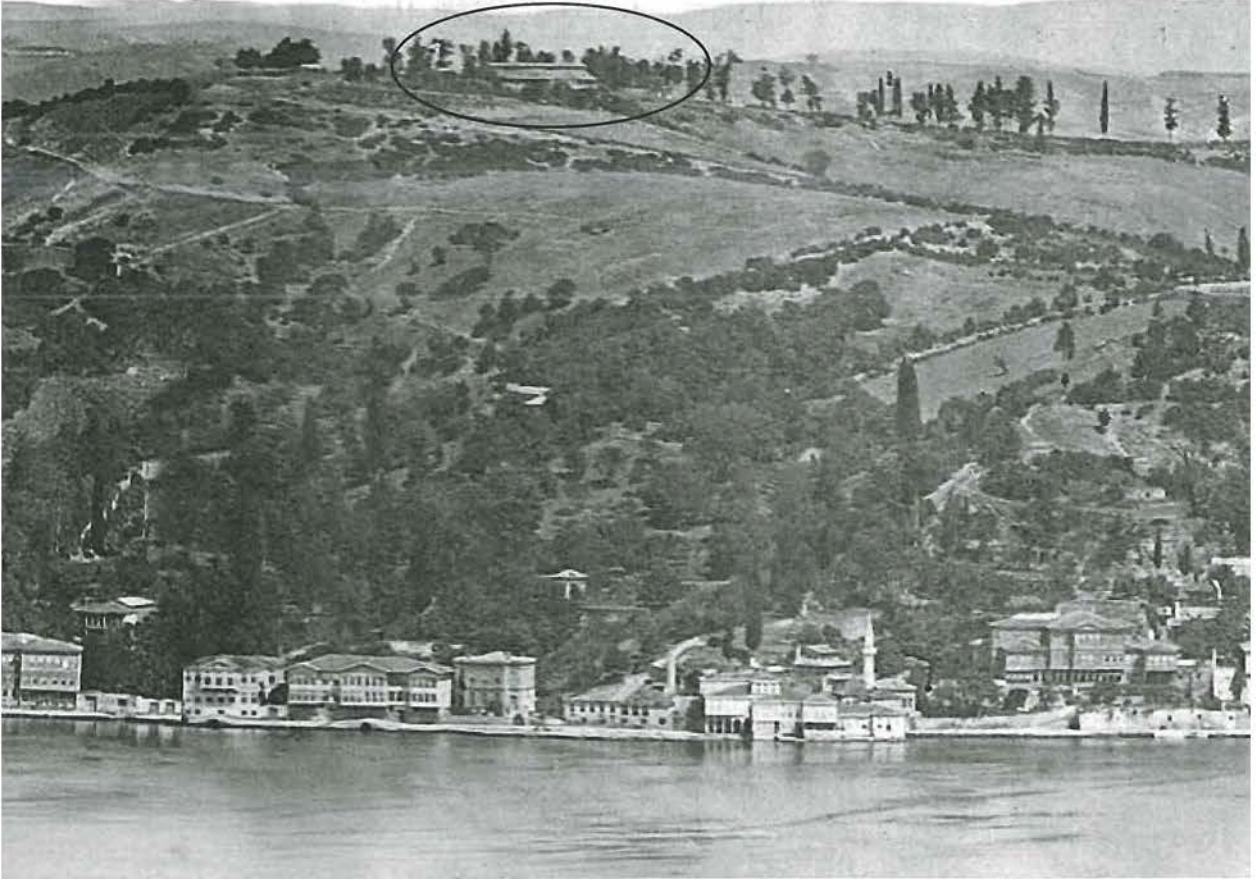
Sultan Beyazid-ı Veli vakfından seksen sekiz dönüm bağ ve tarla ve tekke mahallerinden on dönüm miktarı harap bağ yeriyle tekke mahallinin zaviyedarlığı ba-mülkname evlad ve evlad ve evlada meşruta ve mezkûr on dönüm meşruta muayyen mahalden gayri zemini mukataalı muayyen mahallinin de 8 Rebiülevvel sene 1289 [16 Mayıs 1872] tarihli temellük hücceti mucebince dört hisse itibarıyla üç hissesi Nafi Baba ve bir hissesi Ferhunde Hanım'ın uhde-i tasarruflarında iken mumaileyhimanın vefatlarıyla ashab-ı hakk-ı irs ve intikalinin müracaatları üzerine meşruta olan muayyen mahallerdeki bağ kürümüyle tekke binasının muhterik eser-i ebniye ve kürumdan ari kalmış bulunması ve meşruta muayyen mahallin haricinde diğer bir kısmına müteveffaların veresesini taraflarından bir bab hane bina ve inşa edilmek suretiyle tasarruf edilmekte olduğundan vaziyeti meşruha-i kaydiyye ve şekl-i tasarrufları itibarıyla suret-i intikalleri hakkında müdüriyet-i umumiyyeden vaki istizana cevaben mevzubahis arazi Sultan Bayezid-ı Veli Vakfından olduğu cihetle vaktiyle Ali Baba tarafından tescil ettirilen vakfiyet ancak ebniye ve eşcara müesserdir. Zemin kimin uhde-i tasarrufunda bulunursa kanun dairesinde tasarruf eder mevkuf olan ebniye muhterik ve kürum ve eşcar munderis olursa ve mütevellî tarafından da yeniden bina inşa ve kürum gars edilmez ise zemin sahibi tarafından kanunen keyfe ma yeşa tasarruf olunur. Taraf-ı vakıftan hiçbir suretle müdahale olunamaz. Kanun-ı medenin tarih-i tatbikinden mukaddem mütevellî tarafından kadim ebniye mahalline bir bina inşa ve on dönüm vakfedilen bağ mahalline kürum ve eşcar gars edilmiş olsa idi vakfiyeti muhafaza ve idamesi lazım gelirdi. Bade'l-harik kadim vakıf binanın haricinde zaviye denilen bina inşa olunmasından dolayı ahkâm-ı sabıkaya göre mülkiyeti ihraz eder. Bunların malik ve mutasarrıfının vefatı hâlinde bina irsen ve bağ mahalli denilen arazi kanunen veresesine intikal eder. İnde't-tahkik ahval-i mübeyyine ve mesrudât-ı anıfeye nazaran muamele-i müterettibe-i kanuniyenin ifa ve intacı ve verese namına senedinin tanzim ve itası 10 Şubat 1927 tarihli derkenarla tebliğ edilmiş ve bunun üzerine mahallen

1862 Rumelhisari Bölge Haritası.

icra kılınan tahkikatı havi beyannamede gösterildiği üzere kadim zaviye muhterik olduğu ve on dönüm vakıf bağıın kürum ve eşcarından eser kalmamış bulunduğu ve elyevm mevcut bulunan binanın kadim zaviye binasının haricinde bilhare inşa kılındığı erbab-ı vukufun ifadat ve şehadat-ı vakiasından anlaşılmasıyla mumaileyhimadan Ferhunde Hanım'ın 1306 [1888-89] tarihinde vefatıyla ashab-ı hakk-ı irs ve intikalden beş nefer kerimesi Bedriye, Nesibe, Salise, Cazibe, Nafia hanımlarla liebeveyn biraderi mumaileyh Nafi Baba Efendi'yi terk ve Nafi Baba'nın da 12 Temmuz 1328 [10 Şaban 1330 / 25 Temmuz 1912] tarihinde vefatıyla mahdumu Mahmud Cevad Beyle kerimesi Hayriye Hanım'ı terk ve mumaileyh Cevad Bey'in de 22 Nisan 1337 [13 Şaban 1339 / 22 Nisan 1921] tarihinde vefatıyla zevcesi Sabiha Hanım ile mahdumu Nüzhet Bey'i terk etmekle bervech-i mülkiyet muayyen ebniye mahallinin bermuceb-i münasaha yedi yüz yirmi sehim itibariyle yirmi dörderden yüz yirmi sehmi Bedriye, Nesibe, Salise, Cazibe ve Nafia Hanımlara ve iki yüz sehmi Hayriye Hanım'a elli sehmi Sabiha Hanım'a ve üç yüz elli sehmi Nüzhet Bey'e ve arazinin dahi seksen hisse itibariyle sekizden kırk hissesi mumaileyhim Bedriye, Nesibe, Salise, Cazibe, Nafia hanımlara ve yirmi hissesi Hayriye Hanım'a ve on beş hissesi Nüzhet Bey'e intikali lazım gelmiş bunlardan talib-i intikal olmayan Bedriye, Nesibe, Salise, Nafia Hanımlara her iki muayyen mahaldeki hisselerinin muamelesi

1867 yılında Kuleli Askeri Lisesi arkasındaki İcadiye Tepesi'nden çekildiği anlaşılan Şehitlik Dergâhı'nın da görüldüğü fotoğraf (Burak Çetintaş arşivi).

tevkif edilmiş olmakla maada Cazibe Sabiha Hayriye Hanımlar ile Nüzhet Bey'e ait ber-minval-i muharrer hisselerin irsen ve kanunen icra-yı intikaliyle diğer hissedarın mumaileyhin hisselerine başka başka tapu senedi ita kılınmış olmakla işbu cins hanesinde muharrer hisselerin icra-yı intikalinden tasarrufunu havi. Sahibi: Türkiye Cumhuriyeti tebaasından Cazibe Hanım binti Müteveffa Ahmed Paşa.

Söz konusu 1927 tarihli tapu senedindeki bilgiler ile Sultan Abdülmecid tuğralı 5 Mart 1845 (25 Safer 1261) tarihli beratteki⁴ verilere dayanarak şunları söyleyebiliriz: Sultan Abdülmecid tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, 18 Aralık 1839 (11 Şevval 1255) tarihli mülkname-yi hümayun'la, Sultan Beyazıd vakfına ait 88 dönüm bağ ve tarla ile Şehitlik Tekkesi vakfına ait 10 dönüm bağın temellük ve tasarruf hakkı, Mahmud Baba ile eşi (Fatma Hayriye hanım), kızkardeşi (Züleyha hanım) ve üç kızına (Fatma Ferhunde, Hatice Şevkiye, Salise) verilmiştir. Söz konusu mülknameyi zikreden 5 Mart 1845 (25 Safer 1261) tarihli Sultan Abdülmecid tuğralı beratte, halası Züleyha hanımın kendi payına düşen beşte bir hissesini Nafi Baba'ya bağışladığı da belirtilmiştir. Bu beratten sonra kız kardeşleri Salise 1839-40 yılında, pederleri Mahmud Baba 1860'da, anneleri Fatma Hayriye ile kız kardeşleri Hatice Şevkiye 1872 yılından önce vefat edince, 16 Mayıs 1872 (8 Rebiyülevvel 1289) tarihli temellük hüccetine göre, söz konusu yerlerin dörtte üç hissesi Nafi Baba'ya ve dörtte bir hissesi de Fatma Ferhunde hanıma kalmıştır. Söz konusu temellük hüccetinden bahseden 16.4.1927 tarihli tapu senedinde, Ferhunde hanım 1888-89 (1306) yılında vefat edince sahip olduğu dörtte bir hissesinin, kızları (Bedriye, Nesibe, Salise, Cazibe, Nafia) ile erkek kardeşi Nafi Baba'ya kaldığı da kaydedilmiştir.

Ayrıca 16.4.1927 tarihli tapu senedinden bir başka ayrıntı daha ortaya çıkmıştır. Söz konusu tapu senedindeki ifadeden anlaşıldığına göre, 10 Şubat 1927 tarihinde ailenin müracaatı üzerine yapılan yerinde inceleme sonucunda tekkenin yandığı ve o zamanki vakıf mevzuatına göre on dönümlük Tekke vakfına ait arazinin elden çıkarması için yanan tekke binasının yanında başka bir bina yaptırıldığı saptanmıştır. Burak Çetintaş'ın makalesindeki fotoğraflarda 1924 yılında halen ayakta olduğu net bir şekilde görülen Tekke binası (Çetintaş 2014: 111), daha sonra 1925 ya da 1926 yılında yanmış olmalıdır. Nafi Baba'nın torunu Abbas Nüzhet Baba'nın postnişinliği zamanında yanan tekke binasının yakınında olasılıkla 1926 yılında yaptırılan bina da 1943 yılında yıkılmıştır. 1926 ile 1943 yıllarında ayakta kalan bu bina, Mahmud Baba tarafından 1832 yılında tekrar yaptırılan kadim Tekke binası değildir. Asıl Tekke binası, temelleri çıkarılarak ve fotoğraflardan yararlanılarak 2014-2015 yıllarında Kalkınma Bakanlığı'ndan temin edilen bir ödenekle yeniden inşa edilmiştir.

Güncel duruma baktığımızda ise bugünkü 39/1, 39/2 ve 39/16 parselleri büyük ölçüde içeren Şehitlik Dergâhı'na ait alanın Boğaziçi Üniversitesi kampüsü içinde kaldığını görmekteyiz. 39/2 parselin (48.709 m²) 1927 yılında Robert College'e satıldığı, Şehitlik Dergâhı'nın bulunduğu 39/1 parselin (39.482 m²) de 1982 yılında Boğaziçi Üniversitesi tarafından istimlak edilmiş olduğunu biliyoruz. 39 /16 parsel (742 m²) ise 1993 yılında Boğaziçi Üniversitesi tarafından istimlak edilmiş ve 17.4.1998 tarihinde mahkeme kararıyla Boğaziçi Üniversitesi mülkiyetine geçmiştir.

Şehitlik Kabristanı'nın alanının ise, büyük ölçüde (halen ya da vaktiyle) İBB mülkiyetine bırakılan alanlar olduğunu belirleyebiliyoruz. 1972, 1977 ve 1981 GEEAYK kararlarında "Nafi Baba Mezarlığı" ve 1981 GEEAYK kararında "Fatih Sultan

Mehmet Şehitliği" olarak zikredilen alan, 39/17 parsel (9.952 m²) ile 37/13 parseldir (9.800 m²). 14.7.1973 tarih ve 7297 sayılı GEEAYK kararına göre "Nafi Baba Tekkesi civarındaki eski mezarlık" olarak bahsedilen alan ise, 976/6 parseldir (1.475 m²). 39/17, 37/13 ve 976/6 parseller, haritada Şehitlik Kabristanı olarak gösterilen alanla uyumludur. Şehitlik Kabristanı, halen hukuken "metruk mezarlıklık" olarak ele alınmaktadır ve İstanbul'daki 528 mezarlıktan farklı olarak "şehitlik" statüsü verilerek "Rumelihisarı Fetih Şehitliği" adıyla tescil edilmemiştir.

Yazımızı, 9.6.2014 tarihli Haluk Dursun – Sabri Küçükaşçı raporundan bir alıntıyla bitirelim: "İstanbul gibi büyük bir metropolde gerçek kişilerin ve kurumların İstanbul'daki az sayıdaki şehitliklere 528 mezarlıktan daha farklı algılaması ve davranması gerektiği düşünülürse Rumelihisarı Nafi Baba Mezarlığı'nın yeni yapılaşmalara ve yeni definlere kapalı Rumelihisarı Fetih Şehitliği olarak tescil edilmesi yerinde ve anlamlı olacaktır. Şehitlikler, İstanbul'un maddi ve manevi tapu senedi hükmündedir."

NOTLAR

1. Haritada "Bir isbi'-i Osmanî yirmi arşın farziyle işari mikyastır" denilmektedir. İsbî, arşının yirmi dörtte biri nisbetinde, bir parmaklık ölçü birimi olarak tarif edilmektedir.
2. George Washburn'ün Cyrus Hamlin'in kayınbiraderi ve Robert College'in önce ikinci başkanı sonra da başkanı olduğunu hatırlatalım.
3. İstanbulmüzayede Müzayede Kataloğu, Sultan Abdülmecid Beratı (998 numaralı fotoğraf), 30 Kasım 2014, s. 223.
4. İstanbulmüzayede Müzayede Kataloğu, Sultan Abdülmecid Beratı (998 numaralı fotoğraf), 30 Kasım 2014, s. 223.

KAYNAKÇA

- Çetintaş, B. 2014. "Rumelihisarı'ndaki Nafi Baba Şehitlik Dergâhı'nda Yeni Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşı Kitâbelerine Dair", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 147: 109-134.
- Dursun, A. H. ve Küçükaşçı, M. S. 2014. *Rumelihisarı Nafi Baba Mezarlığı'nın Rumelihisarı Fetih Şehitliği Olduğuna Dair Rapor*. İstanbul 3 numaralı Koruma Bölge Kurulu'na sunulan 12 Haziran 2014 tarihli rapor.
- Gören, İ. E. 2015. "İstanbul'un Fethinin Manevi Mirası: Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı", *İstanbul 1453 Dergisi* 22: 63-73.
- Kazan, H. 2015. *Rumelihisarı Şehitliği Raporu*. İstanbul 3 numaralı Koruma Bölge Kurulu'na sunulan 4 Eylül 2015 tarihli rapor.
- Maden, F. 2013. "Şehitlik Tekkesi ve Şeyh Ali Baba Vakfiyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 65: 185-210.
- Washburn, G. 2011. *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.